

Slovenské deti a riziká virtuálneho priestoru

Gregussová Monika, Kováčiková Daniela (gregussova@vudpap.sk, kovacicova@vudpap.sk)
Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Trnavská cesta 112, 821 02, Bratislava,
Slovenská republika

Do prieskumu, ktorý sa zameriaval na využívanie internetovej a mobilnej komunikácie medzi deťmi, sme sa zapojili v rámci komunitárneho programu Európskej únie Safer Internet Plus. Projekt prebieha vo viacerých európskych krajinách, Slovenská republika za do projektu zapojila v roku 2007 pod názvom Zodpovedne.sk. Hlavnou myšlienkou projektu je šíriť medzi deťmi a dospievajúcimi osvetu o používaní internetu a mobilu, o rizikách virtuálneho priestoru a možnostiach ohrozenia, poskytovať poradenstvo a pomoc. V SR sú partnermi projektu Ministerstvo vnútra a Slovenský výbor pre UNICEF, ktorý je prevádzkovateľom linky pomoci, eSlovensko občianske združenie, Telefónica O2 Slovakia a SK-NIC. Okrem rozbehnutia týchto aktivít a spustenia mediálnej kampane bol jedným z cieľov projektu aj prieskum súčasnej situácie na Slovensku.

Prvú časť prieskumu, s názvom Bezpečnosť detí na internete, orientovanú na rodičov, realizovala agentúra TNS, zameriavajúca sa na marketingový prieskum. Zapojilo sa doňho 1642 respondentov, rodičov, ktorí sú zaregistrovaní v systéme agentúry TNS a aktívne využívajú internet. Jednou z našich najväčších výhrad bolo to, že takýto cieleňvý výber vzorky respondentov (ochota, prístup na internet, výpoveď o druhej osobe) môže viesť ku skresleniu výsledkov.

Cieľom nášho prieskumu bolo zistiť:

- ako využívajú internet a mobil tí, ktorých sa to priamo týka, t.j. deti;
- do akej miery sú deti vystavené nebezpečenstvám virtuálneho priestoru;
- a do akej miery sú si týchto nebezpečenstiev vedomé.
- Toto sa už týka prieskumu VUDPaP? Ak áno, treba to nejako oddeliť. A nie nášho prieskumu, ale prieskumu VUDPaP.

Metóda prieskumu a prieskumná vzorka Odpovede sme získavali dotazníkovou metódou. Dotazník bol anonymný, zisťovali sme len základné demografické údaje. Obsahoval 52 položiek. Použili sme tri typy otázok: voľba 1 alebo viacerých možností; škála a voľné otázky.

Našu vzorku tvorilo 422 detí z 9 škôl, z toho 231 chlapcov, 191 dievčat, z 3. ročníka ZŠ 88 detí, zo 4. 113 detí, zo 6. ročníka 130 a z 8. ročníka 91 detí. Nakoľko sme predpokladali, že na možnosti využívania internetu majú vplyv také faktory, ako je miesto bydliska, respondentov sme rozdelili do dvoch skupín – mesto (Bratislava, Žilina, Banská Bystrica) a vidiek (Ťapešovo, Višňové, Teplička nad Váhom, Svätý Jur). Okrem základných demografických údajov (vek, pohlavie, škola) sme zisťovali aj vzdelanie rodičov a počet súrodencov.

Písala by som v trpnom rode, čiže odpovede boli získané dotazníkovou metódou....

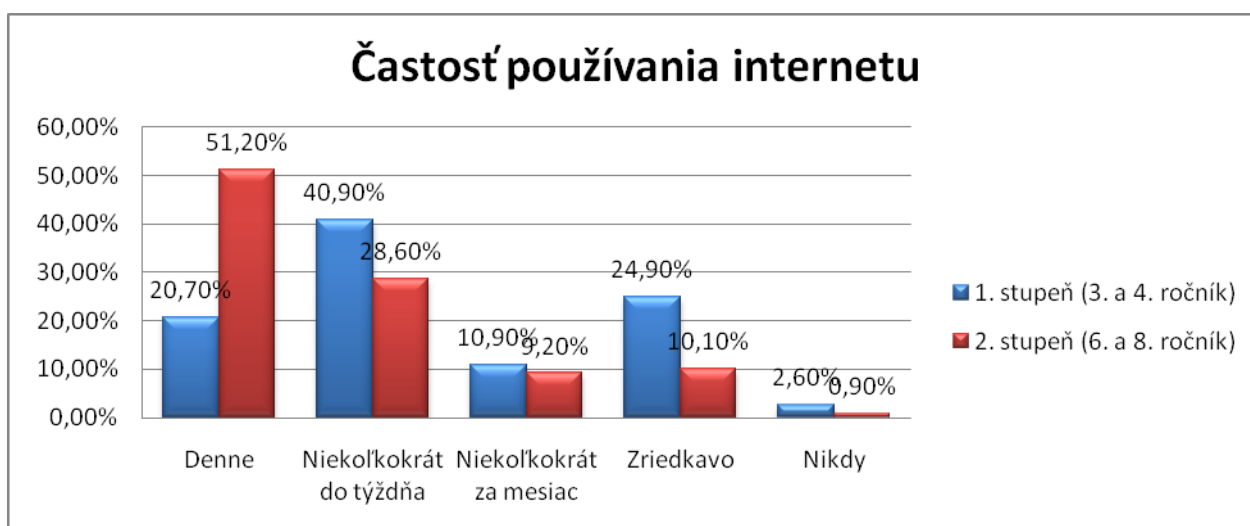
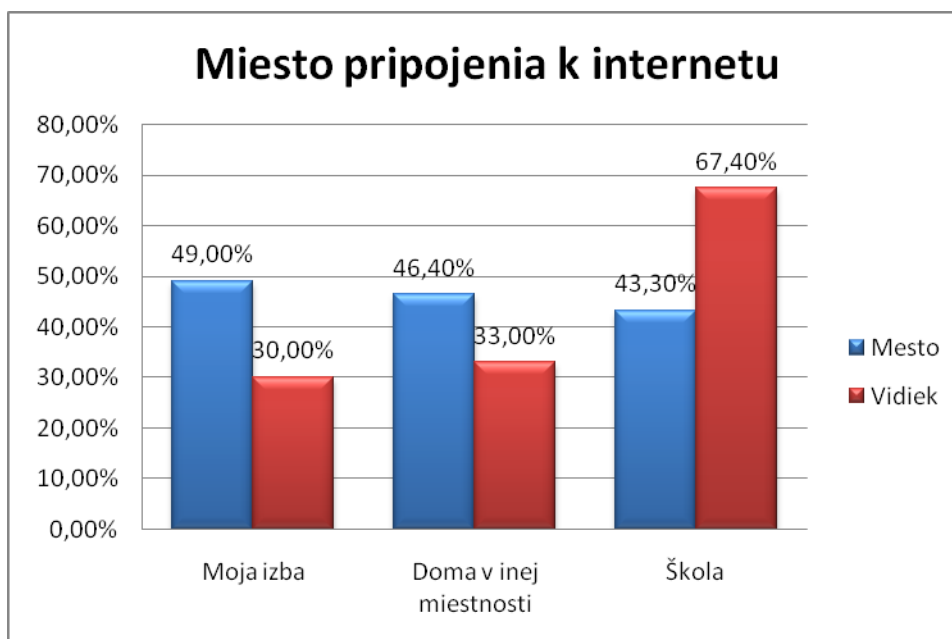
	3. ročník	4. ročník	6. ročník	8. ročník	Spolu
Počet respondentov	88 20,9 %	113 26,8 %	130 30,8 %	91 21,6 %	422 100 %
Mesto	35 18,0 %	78 40,2 %	47 24,2 %	34 17,5 %	194 100%
Vidiak	53 23,2 %	35 15,4 %	83 36,4 %	57 25,0 %	228 100 %

VÝSLEDKY

Prístup k internetu

Zistili sme, že takmer všetky deti (97, 9 %) majú prístup k internetu, či už doma, v škole alebo inde. Neukázal sa rozdiel medzi jednotlivými ročníkmi. Rozdiel nachádzame iba medzi vidiekom a mestom, ale nie v možnosti prístupu k internetu, ale v mieste, kde sa deti k internetu pripájajú. Deti z vidieka sa v porovnaní s deťmi z mesta častejšie pripájajú v škole a menej často majú internetové pripojenie doma, tieto rozdiely sú štatisticky významné (pripojenie moja izba $p = ,000$; pripojenie doma v inej miestnosti $p = ,005$; prístup v škole $p = ,000$). Iné miesta pripojenia (napr. internetové kaviarne, herne) sa ukázali ako málo významné, preto ich ďalej neuvádzame. Miesto prístupu k internetu ovplyvňuje aj prístup respondentov k nebezpečným stránkam, resp. rizikovým aktivitám na internete (zakázané stránky) – v školách sú deti pod väčším dozorom učiteľov, majú obmedzený čas, nie sú ponechávané osamote, na počítačoch bývajú nainštalované aj filtrovacie alebo blokovacie programy.

V častosti používania internetu sme zistili rozdiely medzi deťmi vzhľadom na ročník – keďže sme nezistili významné rozdiely medzi 3. a 4. ročníkom alebo 6. a 8. ročníkom, zlúčili sme ich do dvoch kategórií ako 1. a 2. stupeň. Medzi týmito skupinami sa potvrdili štatisticky významné rozdiely (Cramer's $V = ,332$, $p = ,000$). Na druhom stupni prudko narastá častosť používania internetu – surfovanie po internete sa stáva jednou z najrozšírenejších voľnočasových aktivít detí. V častosti používania internetu sa deti z mesta a vidieka nelíšia.

Aktivity detí na internete

Prieskum nám potvrdil predpoklad, že čím sú deti staršie, tým sú ich aktivity na internete rozmanitejšie (surfovanie, čítanie, blogovanie, hranie hier atď.). Častosť týchto aktivít má s vekom respondentov stúpajúcu tendenciu okrem hrania hier, ktoré je častejšie u detí 3. a 4. ročníka a naopak najnižšie u detí 8. ročníka. Celkovo však predstavuje hranie hier najčastejšiu aktivitu detí na internete. Všeobecne je trávenie času hraním počítačových hier medzi deťmi veľmi obľúbené, s čím sa potom spájajú aj určité negatívne javy. Kým menšie deti priznali, že majú strach z príšer, krvi, zabíjania ľudí a zlé sny, u starších detí sa prejavuje začínajúca závislosť na počítačových hrách. Kvôli dlhému času strávenému pri hre na počítači majú bolesti hlavy, stáva sa im, že sa nestihnú pripraviť do školy, zabúdajú jesť a piť, stále myslia iba na hranie a nevedia sa od toho odtrhnúť.

Zisťovali sme, čo deti vyhľadávajú na internete. Aj tu sa nám potvrdilo, že záujmy detí závisia od veku. Zatiaľ čo mladšie deti hľadajú predovšetkým zábavu (hry, hudba a pod.), pre staršie deti sa internet stáva prostriedkom na zoznamovanie, kontaktovanie kamarátov. Na druhom stupni vzrastá význam internetu ako zdroja informácií. V 8. ročníku takmer štvrtina detí (takmer výlučne chlapci) priznáva, že na internete vyhľadáva informácie o sexe a porno.

Aktivity detí na internete				
	3. ročník	4.ročník	6.ročník	8.ročník
Surfovanie	13,60%	26,50%	43,00%	53,80%
Četovanie	23,90%	22,10%	50,80%	74,70%
Mailovanie	15,90%	23,00%	39,10%	40,70%
Sťahovanie (hudba, obr., filmy)	27,30%	36,30%	57,80%	78,00%
Hry	80,70%	89,40%	78,90%	60,40%
Blogovanie	4,50%	0,90%	4,70%	16,50%
Tvorba www- stránok	2,30%	7,10%	13,30%	11,00%

Čo deti vyhľadávajú na internete:				
	3. ročník	4.ročník	6.ročník	8.ročník
Nových kamarátov	14,80%	20,40%	28,50%	48,40%
Flirt	2,30%	4,40%	9,20%	24,20%
Zábavu, hry	89,80%	92,00%	83,80%	68,10%
Kontakt s rodinou, kamarátmi	13,60%	21,20%	37,70%	38,50%
Vedomosti a informácie	13,60%	29,20%	40,00%	44,00%
Sex, porno	6,80%	3,50%	9,20%	24,20%

Prístup k mobilu

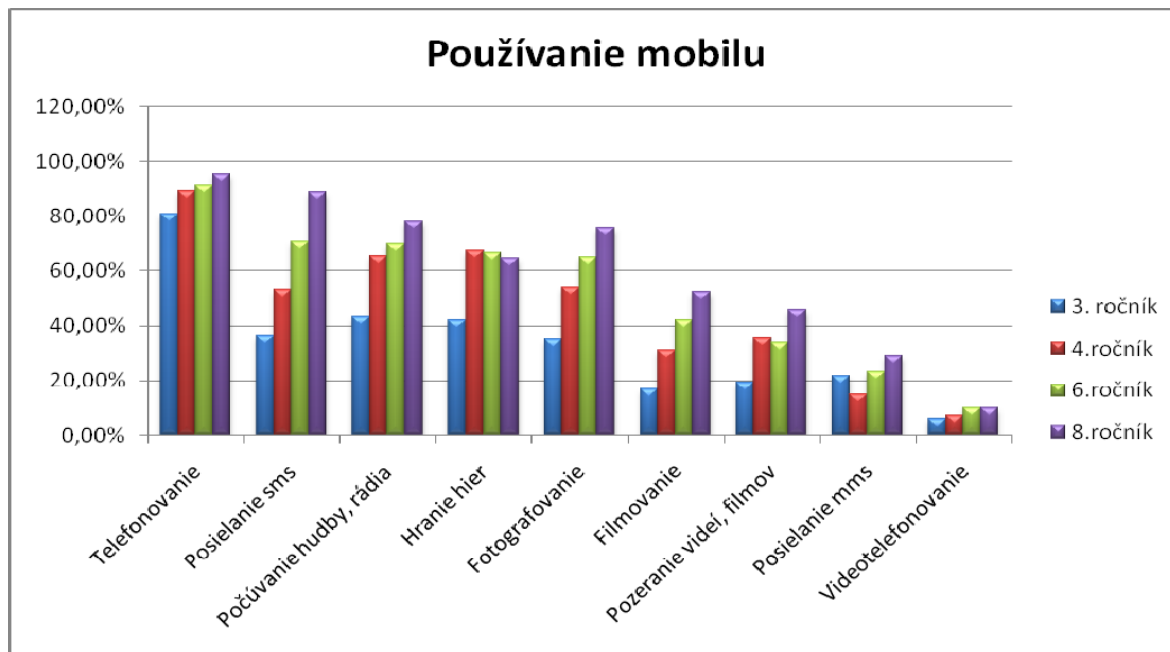
Mobil používa väčšina detí (95,7%). 90% respondentov má vlastný mobil, ostatní (5,7%) používajú mobil rodiča alebo niekoho iného. Štatisticky sa dokázalo, že mestské deti častejšie vlastnia mobil ako deti z vidieka (Cramer's $V = ,174$, $p = ,005$) a čím sú deti staršie, tým je pravdepodobnejšie, že vlastnia mobil (Cramer's $V = ,209$, $p = ,000$). Potvrďuje sa, že vlastníctvo mobilu u detí ZŠ je samozrejmosťou.

Aktivity detí s mobilom

Deti najviac využívajú mobil na telefonovanie, na druhom mieste na posielanie sms, čo sme aj predpokladali. Zaujímavé bolo však zistenie, že veľká časť detí využíva mobil aj na iné činnosti napr. fotografovanie, filmovanie a pod., čo vyžaduje vyššiu technickú úroveň mobilu.

Iba 64,8% detí má aspoň približnú predstavu o tom, akú sumu minie mesačne za mobil, pričom však tieto sumy sa môžu líšiť o niekoľko desiatok až stoviek korún až po tisícky. Deti 3.,4.,6,

ročníka minú mesačne priemerne 200-300 korún, deti 8. ročníka minú v priemere až dvojnásobne viac; 400-500 korún mesačne.

Používanie mobilu				
	3. ročník	4.ročník	6.ročník	8.ročník
Telefonovanie	80,70%	89,40%	91,50%	95,60%
Posielanie sms	36,40%	53,10%	70,50%	88,90%
Počúvanie hudby, rádia	43,20%	65,50%	69,80%	77,80%
Hranie hier	42,00%	67,30%	66,70%	64,40%
Fotografovanie	35,20%	54,00%	65,10%	75,60%
Filmovanie	17,00%	31,00%	42,20%	52,20%
Pozeranie videí, filmov	19,30%	35,40%	34,10%	45,60%
Posielanie mms	21,60%	15,00%	23,30%	28,90%
Videotelefonovanie	5,70%	7,10%	10,10%	10,00%

Bezpečnosť detí vo virtuálnom priestore

Podľa stránky www.zodpovedne.sk sú za hlavné oblasti ohrozenia vo virtuálnom priestore považované stránky s nebezpečným obsahom (pedofília, pornografia, závislosti, násilie, diskriminácia), internetové podvody a zneužitie osobných údajov, zoznamovanie sa s neznámymi osobami, šikana cez mobil a internet. Za prostriedky, ktoré môžu slúžiť ohrozeniu vo virtuálnom priestore sú považované spamy (nevyžiadaná pošta), vírusy, čer a zoznamky, hry, hoax (poplašné správy). V rámci prieskumu sme sa zamerali aj na zisťovanie, aké majú deti skúsenosti s týmito ohrozeniami a nakoľko sú si vedomé rizík virtuálneho priestoru.

Bezpečnosť používania internetu mali respondenti posúdiť na 5-bodovej škále. Najčastejšou odpoveďou (40,9%) bolo, že internet môže byť niekedy bezpečný a niekedy nebezpečný (stredná hodnota škály). Za viac nebezpečný ho považujú štvrtáci a šiestaci, ako menej nebezpečný ho vnímajú najmladší a najstarší respondenti. Žiaci mohli voľne odpovedať aj na otázku, prečo ho považujú za nebezpečný. Približne polovica respondentov (54%) neodpovedala, získané odpovede reprezentujú teda iba názory časti respondentov. Získané odpovede sme zoradili do rebríčka podľa frekvencie výskytu:

1. **zdravotné následky** (30,7% zo získaných odpovedí) – *Lebo nás môže bolieť hlava; Lebo kazí oči; Baktérie na klávesnici; Môžeme oslepnúť zo žiarenia monitora; Môžem dostať epileptický záchvat.*
2. **zoznámenie sa s nebezpečnými ľuďmi** (26,9%) – *Pretože, keď si četujem, ma môže nájsť hocikáky úchylák;; Môžeš tam četovať s nejakým pedofilom; Môže sa s nami skontaktovať cudzí človek a mohol by nás ukradnúť; Nikdy nevieš, kto je na druhom konci;*
3. **ohrozenie vírusmi** (21,1%) – *Lebo môžeš spustiť nejakú stránku a dostaneš vírus;*
4. **závislosť na internete** (11,5%) – *Môžeme sa stať závislí na internete;*
5. **šírenie nebezpečného obsahu** (11,5%) – *Sú tam neslušné obrázky a videá, kde ľudia hajlujú; Lebo tam chodia aj deti, ktoré sa ešte len začali vyvíjať a berú si príklad z prasačín a blbostí, čo sa tam hocikedy vyhodí; Lebo tam môžu deti omylom naľúkať napr. pornostránku; Rôzne vyskakovacie okná môžu narušiť deti; Sú tam rôzne názory na veci a veľa aj nepravdivé a klamlivé;*
6. **zneužitie osobných údajov** (7,7%) - *Môže sa aj stať, že podám informácie, ktoré môžu využiť proti mojej osobe.*

Používanie mobilu respondenti posudzovali ako prevažne bezpečné (65,2%). Za najmenej nebezpečný ho považovali najstarší respondenti. V odpovediach na voľnú otázku prečo považujú používanie mobilu za nebezpečné, sa najčastejšie objavovalo:

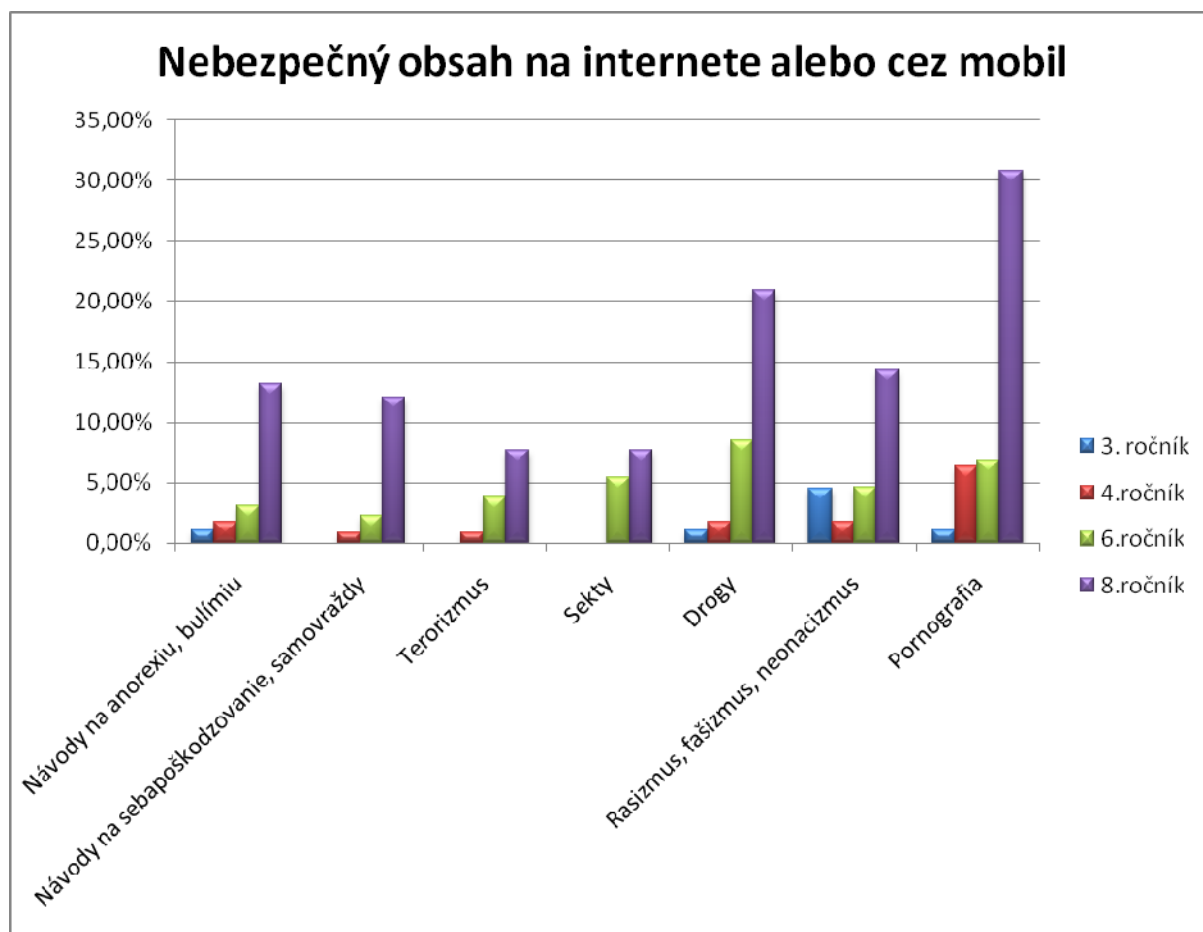
1. **zdravotné a technické riziká** (57,7%) - *Ohrozuje nás tým, že čím častejšie telefonujem, tak sa nám môže vytvoriť nádor na mozgu; Keď je človek malý, zle to vplyva na jeho mozog; Môže mi vybuchnúť pri uchu; Spôsobuje poruchu zraku; Lebo tam môžem niečo pošťukať a pokaziť;*
2. **kontakt s nebezpečnými ľuďmi** (30,7%) – *Lebo ti môže nejaký pedofil poslať sms; Cez mobil sa dá aj vydierať; Keď niekomu dáme číslo, koho nepoznáme, Lebo nám môžu zavolať neznámi ľudia;*
3. **závislosť** (15,4%) – *Že by sme veľa telefonova;i;*
4. **šírenie nebezpečného obsahu** (11,5%) – *Lebo cez mobil sa šíria rôzne obrázky a videá; Keď si sťahujem porno a nemám 18, nájdú ma fízli.*

Deti síce majú nejaké informácie o nebezpečenstvách používania internetu a mobilu, ale tieto informácie sú často nepresné alebo skreslené, s prehnaným dôrazom na nepodstatné riziká (ohrozenie zdravia). Naopak, o iných spôsoboch ohrozenia vie len malé percento detí. Zisťovali sme, od koho sa deti o týchto rizikách dozvedajú. Ako najčastejšie zdroje informácií uvádzajú rodičov a televíziu. Až 20,9 % detí sa o týchto rizikách nedozvedelo nikde.

Skúseností detí s rizikovým alebo nebezpečným obsahom vo virtuálnom priestore

V ďalšej časti prieskumu sme sa zamerali na obsah, s ktorým sa deti stretávajú – zisťovali sme, či sa deti už stretli s rizikovým alebo nebezpečným obsahom či už prostredníctvom internetu alebo mobilnej komunikácie, či sa stretávajú prostredníctvom e-mailovej komunikácie s obťažujúcimi správami (spam, hoax a pod.). Potvrdil sa nám predpoklad, že čím sú deti staršie, tým je väčšia pravdepodobnosť, že sa s podobnými obsahmi alebo správami už stretli. Kým na prvom stupni sú podobné skúsenosti zriedkavé, na druhom stupni a najmä v ôsmom ročníku výrazne stúpajú.

Dostal si už niekedy cez internet alebo mobil erotické fotografie alebo videá?				
	3. ročník	4.ročník	6.ročník	8.ročník
áno, dostal som cez internet	9,10%	10,80%	19,50%	50,60%
áno, dostal som cez mobil	5,70%	8,10%	8,60%	23,10%
nikdy som nič nedostal	86,20%	85,70%	75,80%	40,70%

Z hľadiska častosti je najrozšírenejšie kolovanie erotických fotografií a videí cez internet a mobil. Až 14,4% ôsmakov priznáva, že ich aj posielajú ďalej. Rovnako 40,4% respondentov

priznáva, že už vstúpilo na stránku s obsahom určeným osobám starším ako 18 rokov. Vekové obmedzenia na týchto stránkach nie sú pre deti žiadnou prekážkou, neodradia ich, naopak, vzbudzujú v nich zvedavosť. Aj v tomto nachádzame rozdiely medzi skupinami podľa veku. Zatiaľ čo na prvom stupni vstúpilo na podobnú stránku okolo 23 % detí, v 6. ročníku je to dvojnásobne viac a v 8. ročníku sú to už tri štvrtiny detí. Na prvom stupni vstúpia deti na tieto stránky väčšinou náhodou alebo zo zvedavosti, na druhom stupni začína zohrávať okrem zvedavosti väčší význam aj vplyv kamarátov a v 8. ročníku aj vlastný záujem, potešenie.

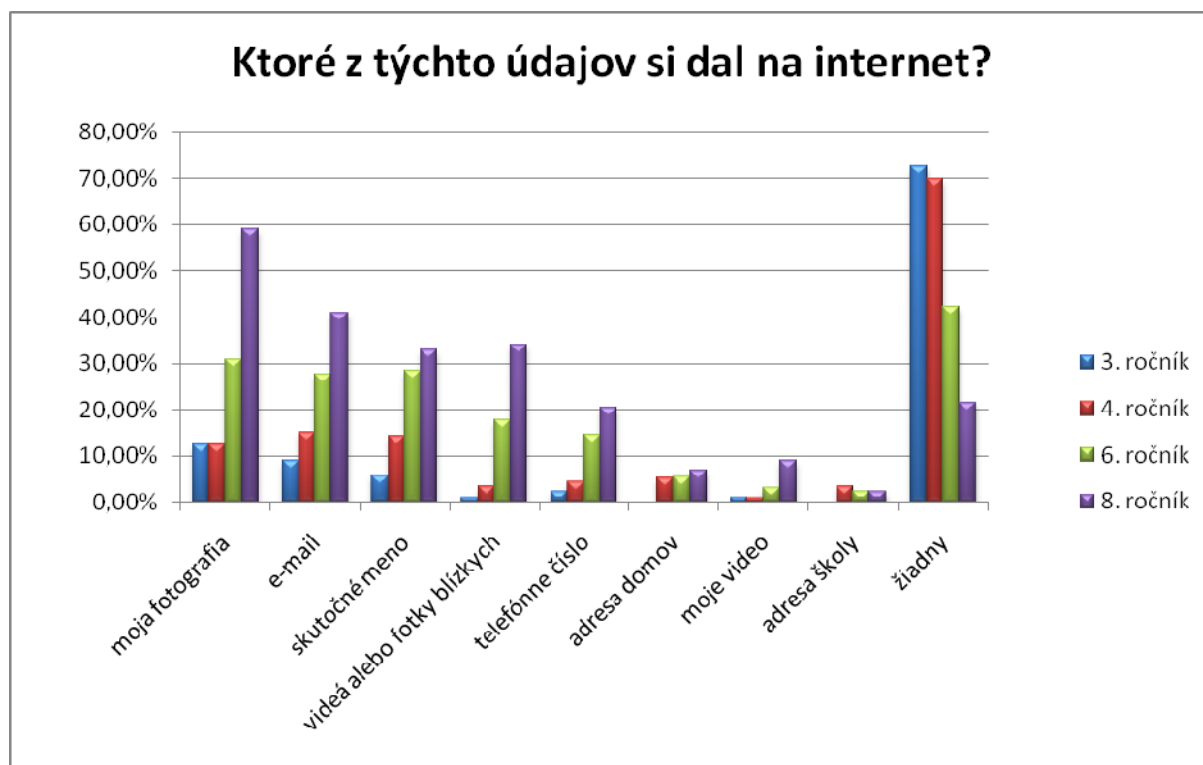
Ďalej sme zisťovali, či sa deti stretli s nejakým druhom obťažujúcich alebo potencióálne ohrozujúcich správ. Najčastejšie sa deti stretávajú so žartovnými správami, fotografiami a videami (43,5%), na druhom mieste sú varovania pred vírusmi a útokmi (33,5%) a na treťom mieste je reťazová pošta šťastia (28,3%). Iné správy, ako prosby o pomoc, rôzne petície a výzvy, pokusy o získavanie osobných údajov, boli zriedkavejšie. Potvrdilo sa, že s týmito správami sa stretávajú najmä staršie deti, ktoré už častejšie používajú e-mailovú komunikáciu.

Poskytovanie osobných údajov cez internet alebo mobil

Zistili sme, že čím staršie deti, tým viac si uvedomujú, že poskytovanie osobných údajov prináša určité riziká. Kým tretiaci si väčšinou neuvedomujú nebezpečenstvo poskytnutia osobných údajov na internete alebo cez mobil, staršie deti to hodnotia na škále ako rizikové (môže byť nebezpečné) alebo veľmi rizikové (veľmi nebezpečné). Dokážu to aj odôvodniť, aj keď v niektorých prípadoch sú ich názory pochybné (*aby ma nezastrelil sniper; lebo môže byť silnejší ako ja a môže ma zbiť*), väčšina ich názorov však zachytáva skutočné riziká (*môžu zneužiť naše osobné údaje napr. k podvodom; je to nebezpečné, pretože ten dotyčný nemusí byť ten, za koho sa vydáva; lebo ak dám niekomu moje telefónne číslo, tak ma môže stále otravovať; lebo ma môže ten človek vyhľadať*).

Aj keď si deti tieto riziká uvedomujú, nebráni im to v tom, aby svoje osobné údaje zverejňovali. 51,8% detí udáva, že nezverejnili žiadne osobné údaje, opäť s prevahou v nižších ročníkoch. Z tretiakov to bolo 72,7%, zo štvrtákov 69,9 %, zo šiestakov 42,3%, z ôsmakov to bolo už len 21,6% respondentov. Samozrejme to opäť súvisí aj s tým, že so zvyšujúcim vekom stúpa frekvencia využívania stránok, ktoré slúžia na zoznamovanie sa.

Najčastejšie dávajú na internet svoju fotografiu, na druhom mieste svoju e-mailovú adresu a na treťom mieste svoje skutočné meno.

Negatívne skúsenosti a reálne nebezpečenstvá vo virtuálnom priestore

Najčastejšie negatívne zážitky detí sa týkajú zneužívania fotografií alebo videí. Až 30,6% detí uvádza, že pozná niekoho, kto sa podieľal na tvorbe fotografií alebo videí, ktorých cieľom bolo zosmiešniť, ponížiť niekoho iného (rasistické, zachytávajúce agresivitu, násilie) alebo ktoré presiahli určité hranice (napr. erotické).

Až 19% detí sa stretlo s sexuálnymi návrhmi prostredníctvom internetu alebo mobilu, v 8. ročníku je to takmer polovica detí (46,1%). S ohováraním alebo nadávaním sa stretlo 26% detí, z ôsmakov je to až 54,4%. S nejakou formou agresivity sa stretlo 18,2% detí, z ôsmakov 30,8%. Ponižované alebo zosmiešňované kvôli národnosti, farbe pleti alebo inej odlišnosti bolo 8,6% detí. Zastrasovanie cez internet alebo mobil zažilo 10,5% detí.

Za jednu z veľmi rizikových aktivít vo virtuálnom priestore sa považuje zoznamovanie, resp. stretnutie s neznámym človekom. Internetové zoznamovanie je špecifické tým, že poskytuje väčšiu anonymitu a tým aj možnosť uvádzať nepravdivé informácie o sebe, ktoré sa nedajú overiť.

Zisťovali sme preto, či sa deti stretávajú s ľuďmi, s ktorými sa zoznámili len prostredníctvom internetu alebo mobilu. 17,7% detí už na takomto stretnutí bolo, najčastejšie ôsmaci, až 44%. Takmer polovica detí (45,7%) išla na stretnutie sama. Ak idú na takéto stretnutie, najčastejšie o ňom ani nikomu nepovedia (v 31,5%), alebo povedia kamarátom (v 43,5%). Rodičom o stretnutí povie iba 23,1% detí, ktoré sa chystajú na stretnutie, prevažne mladších. Takéto stretnutia považujú za svoju súkromnú záležitosť, do ktorej nikomu nič nie je. Za miesto stretnutia si väčšinou vyberajú verejné priestranstvá, kde je veľa ľudí (predovšetkým nákupné centrá).

Dohľad rodičov

Až 28,7% rodičov sa podľa vyjadrení detí všetkých vekových skupín vôbec nezaujíma o to, čo robia na internete. Pozitívnu informáciou je však to, že ostatní rodičia sa aspoň občas o to zaujímajú, alebo svoje deti kontrolujú. Podľa slov detí sa rodičia chodia pozerat', na akých stránkach dieťa surfuje, pýtajú sa, ktoré stránky navštevujú, niektorí sa aj zapoja s dieťaťom do aktivít na internete alebo skontrolujú históriu deťmi navštívených stránok. Je však otázne, do akej miery je tento dohľad či kontrola dostatočná, keďže sa ukazuje, že deti sú veľmi zbehlé v používaní internetu a častokrát šikovnejšie v používaní internetu ako ich rodičia. V porovnaní s výskumom, ktorý realizovala agentúra TNS sme totiž zistili, že rodičia nemajú dostatočný prehľad o tom, s akými rizikami sa ich deti reálne stretli prostredníctvom internetu.

Väčšina detí (63,5%) uvádza, že nemajú v rodine vytvorené pravidlá pre používanie internetu. Z ostatných detí 20% pravidlá doma síce stanovené má, ale ich nedodržiava. Väčšina uvádzaných pravidiel sa vzťahovala na časové obmedzenie používania internetu, občas aj na navštevovania zakázaných stránok. U ôsmakov majú však tieto pravidlá malú účinnosť, nerešpektujú ich.

ZÁVERY

Z uvedených výsledkov sme formulovali nasledovné závery:

1. Používanie mobilu a internetu je medzi deťmi natoľko rozšírené, že ide o samozrejmosť. Môžeme hovoriť o „ére virtuálnej komunikácie“, ktorá ovplyvňuje už aj deti. Vzhľadom na to považujeme za potrebné venovať viac pozornosti prevencii negatívnych javov a potenciálnych rizík, ako aj hlbšiemu výskumu týchto foriem komunikácie. Podľa nášho názoru hlbší výskum vyžaduje použitie iných metód ako dotazníka, napr. fokusové skupiny, ktoré by lepšie odhalili fungovanie detí vo virtuálnom priestore.
2. Aj keď pri deťoch na prvom stupni ZŠ najviac vystupuje do popredia riziko hrania hier cez internet, hlavnou cieľovou skupinou, ktorá je vystavená nebezpečenstvám vo virtuálnom priestore, sú deti v pubertálnom veku. Práve táto skupina detí vníma internet ako prostriedok zoznámenia sa a zároveň je ochotná stretnúť sa s človekom, ktorého poznajú len prostredníctvom internetu.
3. Aj napriek osvete majú dospelí aj deti stále nedostatok informácií o možných rizikách. Dospelí si často neuvedomujú mieru rizika vo virtuálnom priestore, nepoznajú nebezpečné a rizikové obsahy (napr. internetové stránky, čety, zoznamky, blogy a pod.), podceňujú internetovú zdatnosť svojich detí, a naopak preceňujú menej reálne riziká (napr. poškodenie zraku). Deti taktiež podceňujú skutočné riziká virtuálneho priestoru, navyše sú ohrozené kvôli svojej dôverčivosti a naivite („viem síce o tom, ale mne sa to nemôže stať“).
4. Fenomén virtuálneho priestoru je natoľko nový, že sa ešte nestihli formulovať akési všeobecné pravidlá a normy súvisiace s jeho používaním. Deti objavujú nové možnosti, ale bez toho, aby im boli stanovené nejaké obmedzenia. Stávajú sa tak nielen potenciálnymi obeťami, ale môžu sa aj spolupodieľať na určitých negatívnych javoch. Čoraz rozšírenejšie medzi deťmi

sa stáva vytváranie falošných identít, posielanie obťažujúcich sms alebo prezváňanie, natáčanie alebo fotografovanie druhého človeka na mobil v ponižujúcich situáciách a rozširovanie tohto materiálu. Neuvedomujú si, kde sú hranice medzi zábavou a potenciálnou šikanou, kde už narušujú súkromie druhého človeka, jeho ľudské práva.

5. V osвете je potrebné hľadať nové cesty a možnosti ako osloviť deti, napr. na internetových stránkach, ktoré tínedžeri najčastejšie navštevujú (zoznamky, blogy a pod.). Dôležitá je aj forma, ako im podať informácie, a to nielen na kognitívnej úrovni, ale aj so zapojením emocionality. Deti by mali byť informované nielen o rizikách, ale aj o etických normách správania sa vo virtuálnom priestore. Osveta by mala byť zameraná aj na rodičov, keďže majú nedostatočné informácie a často slabšiu internetovú gramotnosť ako ich deti.